

Mihovil Dabo – Milan Radošević (ur.), *U sjeni Velikoga rata: odraz ratnih zbivanja na život istarskoga civilnog stanovništva. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanoga u Puli 13. – 15. listopada 2016.*, Pula: Istarsko povijesno društvo / Società Storica Istriana / Istrsko zgodovinsko društvo – Povijesni i pomorski muzej Istre / Muso storico e navale dell'Istria, 2019., 391 str.

Zbornik radova *U sjeni Velikoga rata: odraz ratnih zbivanja na život istarskoga civilnog stanovništva* rezultat je rada međunarodnoga znanstvenog skupa održanoga u Puli od 13. do 15. listopada 2016. Tekstove koje su izlagači predali organizatorima Skupa uredili su Mihovil Dabo i Milan Radošević te je Zbornik objavljen 2019. godine u nakladništvu Istarskoga povijesnog društva i Povijesnoga i pomorskog muzeja Istre. Istoimeni je znanstveni skup zamišljen i realiziran kao najvažnija aktivnost Istarskoga povijesnog društva povodom obilježavanja stote obljetnice Prvoga svjetskog rata. Zbornik radova okuplja šesnaest radova koji predstavljaju velik doprinos u istraživanju ratne svakodnevnice u Istri za vrijeme Prvoga svjetskog rata. Autori su tih radova pristupili različitim temama, iz različitih kutova gledišta, te je obuhvaćen istarski poluotok u širem smislu, odnosno u granicama u kojima je bio tijekom austro-ugarske vlasti.

Nakon »Riječi urednika« (9 – 13) slijedi prvi članak u zborniku, profesora Nevija Šetića pod naslovom »Prvi svjetski rat: civilno stanovništvo i društvo na području Istre« (15 – 31). Kako je naglašeno u samome naslovu, autor istražuje civilno stanovništvo i društvo temeljem objavljenih historiografskih rezultata, ali i vlastitih novijih istraživanja. Autor je pregledno prikazao širi kontekst ratnoga sukoba i kako je ono utjecalo na istarsko stanovništvo. Idući članak, Mihovila Dabe i Milana Radoševića, »Prilog bibliografiji o Prvome svjetskom ratu u Istri« (33 – 57), daje pregled i kritički osvrt na znanstvene i stručne članke te monografije na temu Istre i Istrana u Prvome svjetskom ratu, koje su objavljene na području Istre u razdoblju od 1945. do 2015. godine. Riječ je o 26 naslova raznih časopisa, 18 naslova zbornika i 23 knjige. Rad sažima hrvatsku, talijansku i slovensku historiografiju koja je dosada istraživala Istru u Prvome svjetskom ratu te također daje uvid u teme koje su ostale neistražene i/ili slabo istražene. Upravo je zbog toga ovaj rad dobar poticatelj za daljnje istraživanje ove problematike.

Idući rad, Markusa Leidecka, »Prilog poznavanju arhivskih izvora za područje Istre i Liburnije u vrijeme Prvoga svjetskog rata« (59 – 90) nadovezuje se na prethodni rad jer obrađuje odabrane arhivske izvore nastale za vrijeme Prvoga svjetskog rata na području Istre i Liburnije. U radu je dan izbor iz fondova i zbirki državnih arhiva u Pazinu i Rijeci te Hrvatskoga državnog arhiva. Autor je također u zaključnim razmatranjima ukazao na arhivsko gradivo i tematske cjeline koje su do danas ostale neobrađene, što je pokazatelj kako ova tema još uvijek ima prostora za istraživanja i razmatranja. Nadalje, članak »Le condizioni dell'Istria nord-occidentale nella documentazione della Commissione distrettuale di sostentamento« (91 – 108) Roberta Spazzalija donosi prikaz stanja u sjeveroistočnoj Istri za vrijeme Prvoga svjetskog rata prema dokumentaciji Kotarske komisije za pripomoć, koja je bila uspostavljena po izbijanju Prvoga svjetskog rata. Istražujući dokumente

iz fondova Državnoga arhiva u Trstu (Archivio Stato di Trieste), autor je analizirao kako je talijanska država gledala na potrebu osiguravanja naklonosti stanovništva politikom socijalnih jamstava. Poseban je osvrt u radu dan na dodjele potpora za rodbinu nestalih i ratnih invalida, kao i dodjeljivanja ratnih mirovina tijekom i nakon rata, kada je talijanska uprava naslijedila obvezu davanja pomoći unesrećenim obiteljima.

Slijedi članak Davora Mandića »Život u žici – pulska svakodnevica u doba Velikoga rata« (109 – 144), u kojem autor analizira pulsku svakodnevnicu tijekom Prvoga svjetskog rata te ukazuje na životne probleme s kojima se stanovništvo susretalo. Autor se također osvrnuo na dragovoljno i prisilno iseljavanje s teritorija ratne zone Pomorske utvrde Pule. S druge strane, Rino Ciguni u članku »Le problematiche sanitarie nelle terre adriatiche orientali al termine del Primo conflitto mondiale« (145 – 173) piše o problemima s kojima su se susretali dijelovi ruralne Istre, s naglaskom na zdravstvene probleme koji su uglavnom naslijeđeni iz predratnoga razdoblja. Autor je povezo postojeću literaturu o zdravstvenoj problematici s prijepisom integralnih dokumenata iz Državnoga arhiva u Trstu.

Paolo Malni u članku »Oggetti da amministrare: l’Austria di fronte alla questione profughi (1914-1918)« (175 – 198) razmatra fenomen premještanja stanovništva i bjegunaca na austro-ugarskom području tijekom Velikoga rata. Situacija s bjeguncima/evakuiranim dovela je državu do novih zadaća, poput osiguravanja smještaja, prehrane, školovanja, zapošljavanja itd. No sveopća je nestašica tijekom rata onemogućila provođenje tih odluka, što je dovelo do stvaranja jaza između bjegunaca i države te naglašavanja nacionalnih razlika.

Na istarske se iseljenike osvrnuo Stipan Trogrlić u članku »Porečki i pulski biskup Trifun Pederzolli i istarski iseljenici (evakuirani) 1915. – 1918.« (199 – 211). Prema sačuvanim dokumentima o pastoralnom radu klera Porečke i Pulske biskupije među evakuiranim vjernicima autor donosi korisne podatke o teškim životnim uvjetima daleko od zavičaja, ali i o djelatnosti istarskoga svećenstva. Tema o evakuacijama i bjegovima nastavljena je i u članku Josipa Vretenara »Evakuacija i zbjeg civila iz Austrijskog primorja u Prvome svjetskom ratu s posebnim osvrtom na tehnički opis logora Wagna« (213 – 233). Autor donosi kratku analizu dolaska istarskih evakuiraca u prihvatni logor Wagna, iznosi osnovne podatke o interniranim iz Istre, Trsta i Furlanije u tom logoru. Osvrnuo se također na dosad objavljenu stručnu literaturu te dolazi do zaključka da su slabo poznati podatci o interniranim osobama s područja Dalmacije. U prilogima na kraju članka nalaze se ključni pojmovi važni za praćenje rezultata istraživanja te karta logora Wagna.

Isti je logor tema istraživanja i Deana Krmca u članku »Un’evenienza funesta della Grande guerra istriana: l’epidemia di morbillo nel campo profughi di Wagna (autunno 1915)« (235 – 249). U ovome slučaju autor istražuje epidemiju ospice u izbjegličkom logoru Wagna, čije su žrtve bile uglavnom djeca do četvrte godine života. Autor je došao do zaključka kako u Istri, za razliku od Wagne, nije bilo toliko žrtava na užem prostoru i za tako kratkoga razdoblja tijekom ratnih godina, što čini epidemiju jednim od najtragičnijih događaja Prvoga svjetskog rata. Logor Wagnu istraživao je i David Orlović te je u članku »News from the Camp. Everyday Life in Wagna According to the *Lagerzeitung für Wagna*

(1915 – 1918)« (251 – 264) analizirao sastavnice svakodnevnoga života evakuiranoga stanovništva. Članak Davida Orlovića zaključuje temu logora Wagne.

David Di Paoli Paulovich pristupa temi evakuiranih stanovnika, ali s gledišta glazbenoga nasljeđa. On u članku »*Musiche nella Grande Guerra: canti di guerra nel Litorale nei canti popolari sacri e profani e canti istriani di prigionia dalla Stiria*« (265 – 301) analizira glazbeni sadržaj koji je korišten u propagande svrhe. Nadalje, Mira Kolar-Dimitrijević pristupila je problematici evakuiranja istarske djece te je zaključke iznijela u članku »*Deportacija istarske djece 1916. – 1918. u sjevernu Hrvatsku*« (303 – 326) u kojemu je prethodne spoznaje nadopunila novim istraživanjima.

Slijede tri članka slovenskih povjesničara, čime je zaokruženo historiografsko istraživanje hrvatskih, talijanskih i slovenskih povjesničara o Istri u Prvome svjetskom ratu. Prvi članak, autora Jerneja Kosija, »*Less than *Verwaltungsobjekte*? Testimonies of the Slovenian-Speaking Inhabitants about the Retreat to the Austrian Hinterland during the Battles of the Insozo*« (327 – 345) opisuje traumatično izbjegličko iskustvo slovenskoga naroda izbjegloga tijekom bitaka na Sočanskom bojištu, usredotočivši se prvenstveno na analizu sačuvanih svjedočanstava. Zatim Petra Svošljak u članku »*Vraćanje slovenskih beguncev v porušeno Posočje*« (347 – 362) opisuje vraćanje izbjeglica u opustošeno Posočje te njihova traumatična iskustva koja su bila uzrokovana i danima provedenim u izbjeglištvu. Naposljetku, zbornik završava člankom Urške Strle i Petre Testen Koren »*Iz Posočja v Istro: vojna kronika Neže Rejec (1914–1918)*« (363 – 391) u kojemu autorice donose svjedočanstvo Neže Rejec koja je ratne godine provela u zaleđu Kopra kao domaćica. Ovaj je rad prilog poznavanju manjih mjesta koja nisu bila zahvaćena ratnim zbivanjima, ali i rodne povijesti koja proučava egzistencijalne prilike jedne obične žene.

Zbornik radova *U sjeni Velikoga rata: odraz ratnih zbivanja na život istarskoga civilnog stanovništva* uvelike je doprinio istraživanju svakodnevnoga života i mikrohistorije Prvoga svjetskog rata u Istri. Gotovo svi autori pristupaju »*historiji odozdo / history from below*« i svojim priložima upozoravaju na novi pristup u istraživanju ovoga prijelaznog razdoblja iz moderne povijesti u suvremenu povijest. Zbornik može poslužiti i kao poticaj za nastavak istraživanja brojnih tema povezanih s Prvim svjetskim ratom koje nisu, ili su nedovoljno, istražene.

Igor Jovanović